

Wojciech Sadłoń

Instytut Socjologii UKSW, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC

LUBELSKO-WARSZAWSKA SZKOŁA SOCJOLOGII RELIGII

Źródło: Sadłoń W., 2011, *Lubelsko-warszawska szkoła socjologii religii*, [w:] Łuczaj, Kaczorowski, *Polska socjologia wczoraj i dziś. Młodzi socjologowie wobec problemów tradycji i teraźniejszości*, Kraków: Wydawnictwo AGH, s. 99-108.

Wstęp

Religia jest w centrum zainteresowania socjologii od początku jej istnienia. Pierwszych socjologów interesowało to, czym jest religia, jakie ma związki z historią, strukturą społeczną, gospodarką. Gdyby nie zainteresowanie religią z pewnością nie byłoby w socjologii najbardziej podstawowych teorii socjologicznych, pojęć i twierdzeń. W badaniach Augusta Comte'a, Emila Durkheima, Maxa Webera, Herberta Spencera, a jeszcze wcześniej Monteskiusza, religia stanowi jeden z podstawowych przedmiotów zainteresowań. To zainteresowanie trwa do dzisiaj. Talcott Parsons, Joachim Wach, Rodney Stark, Peter Berger, Thomas Luckmann, Niklas Luhman, Robert Wuthnow – to tylko niektóre nazwiska świadczące o tym, że religia nadal cieszy się dużym zainteresowaniem.

Również w Polskiej socjologii studium religii zajmuje ważne miejsce. Edward Ciupak pisze, że „religia w Polskiej socjologii była przedmiotem zainteresowań naukowych bodajże od początku rozwoju tej dyscypliny. Począwszy od Józefa Supińskiego – którego Ludwik Gumpłowicz nazwał «pierwszym socjologiem polskim» – wszyscy następni podejmowali w swoich studiach problem religii jako fenomenu kulturowego”. Florian Znaniecki opisuje kulturę religijną chłopów polskich w Ameryce, Bronisław Malinowski analizuje religię jako element kultury. Ponadto religią zajmują się Stefan Czarnowski, Ludwik Krzywicki, Franciszek Mirek, Józef Chałasiński.

Obok tych teoretyków oraz ich analitycznych podejść do religii od czasów Gabriel Le Bras'a w socjologii rozpowszechnia się empiryczne podejście do badania religijności. Powstają szczegółowe analizy różnych wymiarów religijności oraz typologie religijności. Na bazie francuskiej empirycznej socjologii religii powstaje w Polsce przewyższająca ją znacznie odwagą i skalą badań szkoła socjologii religii, która istnieje do dzisiaj oraz rozwija socjologiczną refleksję nad fenomenem religii. Tezą niniejszego referatu jest istnienie

lubelsko-warszawskiej szkoły socjologii religii, zaś jego treścią zaprezentowanie dorobku oraz kierunków badań jej przedstawicieli.

Przyjmując za Marią Libiszowską-Żółtkowską, że w historii polskiej socjologii religii, ze względu na dominującą tendencję badawczą, można wyróżnić cztery okresy: pierwszy od połowy XIX w. do 1918, drugi – dwudziestolecie międzywojenne, trzeci – od 1945 do 1989 oraz czwarty okres wolnej Polski, określane kolejno jako: prace zbierackie, kierunek kulturowy, kierunek szkoły analitycznej oraz kierunek badań empirycznych, szkoła lubelsko-warszawska obejmuje ten ostatni i zarazem współczesny etap badań empirycznych.

Twórcy

Szkoła lubelsko-warszawska socjologii religii czerpie z teoretycznego dorobku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i na jego bazie rozwija badania empiryczne w ośrodku badawczy skupionym głównie w Warszawie. Dwoma sztandarowymi postaciami szkoły lubelsko-warszawskiej są Władysław Piwowarski oraz Witold Zdaniewicz.

Prof. Władysław Piwowarski był wieloletnim kierownikiem Katedry Socjologii Religii na Wydziale Nauk Społecznych KUL. Jego zainteresowania naukowe skupiały się wokół socjologii religii i katolickiej nauki społecznej. Był autorem takich publikacji jak: *Religijność katolików południowej Warmii*¹, *Praktyki religijne w diecezji warmińskiej*², *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*³, *Religijność miejsca w rejonie uprzemysłowionym*⁴, *Religijność ludowa – ciągłość i zmiana*⁵. Z pasją starał się poznać i opisać prawdę o religijności Polaków. Jego główny wkład w tworzeniu szkoły lubelsko-warszawskiej polega na stworzeniu podstaw teoretyczno-metodologicznych poprzez operacjonalizację pojęcia religijności. W. Piwowarski dokonał tego za pomocą ustalenia, jak sam to wyraził, „parametrów i wskaźników informujących o faktycznych przejawach życia religijnego w naszym [polskim] kontekście społeczno-kulturowy. Przez parametry rozumie się znaczące aspekty religijności, zaś przez wskaźniki jej szczegółowe przejawy”.

Drugą sztandarową postacią jest prof. Witold Zdaniewicz. To on kończąc studia socjologiczne w Lublinie tworzy w Warszawie ośrodek naukowy prowadzący niespotykane w skali światowej badania religijności.

Początki

¹ Olsztyn 1964.

² Warszawa 1969.

³ Warszawa 1971.

⁴ Warszawa 1977.

⁵ Wrocław 1983.

Z jego inicjatywy 25 marca 1972 roku powstaje Zakład Socjologii Religii. Pierwszym zadaniem Zakładu było przeprowadzenie w 1972 roku ogólnopolskiej ankiety parafialnej i opracowanie wyników rozpoczętego nieco wcześniej spisu duchowieństwa. Dane uzyskane z ankiet posłużyły do wydania pierwszego zbioru informacji statystycznych o Kościele katolickim w Polsce za lata 1945-1972. Pomocą była również statystyczna ankieta diecezjalna przeprowadzona w 1971 roku. Materiały zostały wydane drukiem. Była to pierwsza publikacja statystyczna z zakresu socjologii religii. Jej rolę podkreśla fakt, że została ona wydana również w języku angielskim. W następnych latach wydano trzy informatory statystyczne o Kościele w latach: 1978, 1983 i 1987. Przedmiotem zainteresowania Zakładu Socjologii Religii stały się również powołania kapłańskie i zakonne.

Warto dodać, że pierwsze prace Zakładu Socjologii Religii odbywały się na sprowadzonych z Francji maszynach liczących. Mimo to zadania Zakładu nie były łatwe. Na przykład opracowanie kolejnych dwóch pełnych spisów duchowieństwa wymagało posługiwania się 44 tys. kart. Opracowano również około 5 tys. ankiet z różnych badań socjologicznych.

Zakład Socjologii Religii pozostał w pełni autonomiczną jednostką badawczą o charakterze prywatnym. W ten sposób, choć czerpał podstawy teoretyczne z dorobku socjologów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zaczął funkcjonować jako samodzielna jednostka badawcza.

Ważnym krokiem w historii rozwoju socjologiczno-religijnych badań empirycznych było podpisanie przez Zakład Socjologii Religii w 1990 roku pierwszego porozumienia w sprawie statystyki Kościoła katolickiego z Głównym Urzędem Statystycznym na okres 2 lat. Celem tego porozumienia było ustalenie zasad współpracy stron w przygotowaniu propozycji badań statystycznych, określenie czasu i sposobu pozyskiwania oraz opracowywania danych statystycznych o strukturze i wybranych aspektach działalności Kościoła katolickiego w Polsce. Ustalono, że wszystkie dane, dotyczące Kościoła katolickiego dostarcza Zakład Socjologii Religii. Ważnym punktem porozumienia było stwierdzenie, iż obie strony wspólnym staraniem przygotowują, a Główny Urząd Statystyczny opublikuje w roku 1991 Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce.

W wyniku podpisanego porozumienia, w roku 1991 podjęto również wspólne badanie religijności w Polsce. Do jego przeprowadzenia powołano zespół naukowy złożony z pracowników ATK, GUS i KUL. Badanie zrealizowano przy pomocy zawodowej sieci ankietarskiej GUS na dużej próbie ogólnopolskiej 5032 osób. Wyniki badania zostały wydane

w postaci publikacji otwierającej serię wydawniczą „Studia Empiryczne z Socjologii Religii”.

Obiecujący rozwój współpracy z dużą instytucją badawczą, jaką jest GUS, i związane z tym oczekiwania w zakresie poprawienia jakości i sprawności statystyki kościelnej, sprawiły, że Zakład Socjologii Religii został przekształcony w Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. Po dwuletnim okresie współpracy z GUS (*ad experimentum*), 12 lutego 1993 roku zawarto nowe porozumienie.

Dominicantes i communicantes

Innym obszarem badań Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego jest tzw. badanie niedzielnych praktyk religijnych (*dominantes i communicantes*). Ma ono bardziej charakter pomiaru statystycznego niż badania socjologicznego, przynosi jednak dane uściślające lub weryfikujące informacje uzyskiwane w drodze wywiadu socjologicznego. W badaniu tym nie mają zastosowania pojęcia "respondenta" ani "próby", nikomu bowiem nie zadaje się żadnych pytań: podstawą uzyskiwania informacji jest obserwacja (zliczanie) wszystkich wiernych obecnych na mszy św. niedzielnej (*dominantes*), liczy się także tych, którzy przyjęli komunię św. w czasie mszy (*communicantes*). Zliczanie wszystkich wiernych na mszy św. oznacza, iż zakres podmiotowy badania obejmuje pełną populację wiernych obecnych na jednej niedzielnej mszy św. w roku. Nie są to więc subiektywne odpowiedzi respondentów, i tym bardziej, nie jest tu możliwa ich subiektywna interpretacja. Wartość tych danych polega na tym, że są to obiektywne dane empiryczne (statystyczne).

Oczywiście istnieją zalety i wady tej procedury badawczej. Pierwszą zaletą jest obiektywność uzyskiwanych danych. Następną zaletą jest możliwość porównania i weryfikacji wyników z badań dotychczasowych, prowadzonych metodą wywiadu. Jednak w tym zakresie wskazana jest duża ostrożność. Niektórzy badacze religijności traktują odpowiedź na pytanie „czy jesteś praktykujący” jako równoznaczną ze stwierdzeniem uczęszczania na mszę św. niedzielą.

Obraz statystyczny dotyczący tych dwu praktyk, jaki uzyskujemy dzięki procedurze *dominantes* jest pewnym uproszczeniem i ograniczeniem, nie mówi bowiem nic o stronie jakościowej – wewnętrznym przeżyciu związanym z mszą świętą. Kwestionariusz ankiety czy wywiadu może natomiast dostarczyć takich właśnie wzbogaconych danych. Omawiając wady, lub może lepiej, słabe strony tej procedury badawczej, trzeba zwrócić uwagę, iż stanowią one pewnego rodzaju "cenę", jaką płacimy za jej zalety. Są to, bowiem jakby dwie strony tego samego medalu, w dwu obszarach: poznawczym i wiarygodności danych. W

pierwszym z nich mamy taką sytuację, że z jednej strony uzyskujemy "mocniejsze" dane (zachowania rzeczywiste), a z drugiej bardzo zawężone pole obserwacji (tylko fakt obecności na mszy św.). W drugim obszarze uzyskujemy większą wiarygodność danych, gdyż obejmujemy badaniem wszystkich wiernych, ale z drugiej strony powstaje podejrzenie mniejszego zaufania do nich, gdyż gromadzi się je drogą urzędową, przy udziale zainteresowanych nimi proboszczów. Analiza wieloletnich danych wykazuje jednak jednoznacznie, iż podejrzenie to nie znajduje potwierdzenia w faktach. Gdyby tak było wyniki dla wszystkich diecezji winny być wszędzie wysokie, tymczasem mieszczą się one w bardzo szerokim przedziale 30-80%. Poza tym podobne zróżnicowanie utrzymuje się przez cały badany okres ponad 20 lat.

Osobnym zagadnieniem, które może być uznane za wadę badania, jest fakt skoncentrowania całego przedsięwzięcia do jednej niedzieli w roku. Kwestia wyboru takiej niedzieli regulowana jest trudnym do zdefiniowania kryterium "niedzieli przeciętnej" wśród wszystkich niedziel roku liturgicznego. Koncentracja taka ma jednak również swoje istotne zalety zarówno merytoryczne jak i organizacyjne. Utrzymanie tego samego terminu badania (jedna niedziela października lub listopada) w okresie kilkudziesięciu lat daje bowiem rzadką możliwość tworzenia dynamicznego obrazu zmian, jakie dokonują się w tym zakresie w każdej parafii i diecezji oraz wiązania tych zmian z szeregiem czynników wewnętrznych i zewnętrznych w kościele. Umożliwia również porównywanie uzyskiwanych wskaźników *dominantes* i *communicantes* w układzie przestrzennym: na terenie kraju, diecezji czy dekanatu. W badaniu bierze udział ok. 10 tys. osób duchownych i kilkadziesiąt tysięcy wolontariuszy-liczmanów.

Wskaźnik *dominantes* oblicza się dla każdej parafii jako odsetek wiernych uczęszczających na niedzielną mszę św., w odniesieniu do ogólnej liczby zobowiązanych według wzoru:

$$D = Z_0/U_c * 100$$

Gdzie:

Z_0 – liczba zobowiązanych

U_c – liczba osób uczestniczących

Ważnym zagadnieniem jest tu ustalenie liczby zobowiązanych do udziału w mszy św. Ustalenia tego dokonano globalnie przyjmując, iż od uczestnictwa w mszy św. zwolnione powinny być dzieci do lat siedmiu, chorzy, ludzie starsi o ograniczonych możliwościach poruszania się. Na podstawie analizy struktury demograficznej przeciętnej parafii wiejskiej i miejskiej ustalono, iż jest to 18% populacji, co jednocześnie oznacza, że zobowiązani do

uczęszczania na niedzielną mszę św. stanowią 82% wiernych. Tak więc za podstawę obliczania wskaźnika *dominantes* przyjmuje się liczbę zobowiązanych, [Zo], do których odnosi się liczbę uczestniczących w mszy św. w dniu badania [Uc]. Ponieważ wśród osób uczestniczących w niedzielnej mszy św. jest zawsze grupa wiernych, którzy przystępują również do komunii św., jest możliwość ustalenia drugiego wskaźnika religijności: jest to liczba tych wiernych odniesiona do liczby zobowiązanych, co wyrażone w odsetkach daje wskaźnik *communicantes*. Jednostkę operacyjną stanowi w badaniu parafia, natomiast jednostką analityczną jest diecezja, w ramach, której liczy się dane z wszystkich parafii, które są bardzo zróżnicowane. Tak więc dane z diecezji stanowią średnią, która wprawdzie upraszcza uzyskany obraz, ale minimalizuje równocześnie ewentualne błędy.

Badania *dominantes* i *communicantes* prowadzone są przez ISKK co roku dokładnie od 30 lat (1979). To niespotykana w skali światowej zakres badań nad religijnością. Ich wartość jest tym większa, że obejmują okres zmian społeczno-politycznych w Polsce. Obecnie przed szkoła lubelsko-warszawską stoi wyzwanie podjęcie analizy danych na poziomie parafii.

Badanie diecezji

Wzmocnienie statystyki kościelnej, które nastąpiło w związku z powołaniem ISKK i współpracą z GUS, wymagało znalezienia nowej formuły dla badań socjologicznych, prowadzonych dotychczas w ramach Zakładu Socjologii Religii. W środowiskach katolickich wyczuwało się coraz wyraźniej potrzebę posiadania ośrodka naukowego, który podjąłby badania ogólnopolskie i diecezjalne, uwzględniające najważniejsze dla Kościoła problemy zarówno w sferze życia religijnego, jak i społeczno-politycznego. Skłoniło to do zorganizowania samodzielnego ośrodka badawczego, który działałby w ramach ISKK i świadczył usługi na dobrym naukowym poziomie. W rezultacie 1 października 1996 roku przy Instytucie Statystyki Kościoła Katolickiego utworzony został Ośrodek Sondaży Społecznych (OSS) „Opinia”. Powołane też zostało Kolegium Ośrodka w składzie: dr Lucjan Adameczuk, dr Elżbieta Firlit, prof. Andrzej Ochocki, ks. prof. Witold Zdaniewicz (przewodniczący), dr Tadeusz Zembrzuski (dyrektor OSS).

Doświadczenia badawcze ISKK pozwoliły na rozwinięcie i wzbogacenie dorobku socjologów z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz stworzenie własnego standardu socjologicznych badań empirycznych na potrzeby diecezji. Od czasu przeprowadzenia pierwszego badania w diecezji włocławskiej w 1997 roku już 16 diecezji uzyskało wszechstronny opis życia religijnego i postaw społecznych. Chociaż biorąc pod uwagę fakt, iż

w Polsce istnieje obecnie 41 diecezji, przebadana liczba diecezji nie jest jeszcze wystarczająca dla ukazania pełnego bogactwa i zróżnicowania życia religijnego Polaków, jednak raporty z badań stanowią bardzo bogate źródło informacji na temat życia społeczno-religijnego w poszczególnych rejonach Polski.

Kolejno w 1998 przebadano diecezję katowicką i sandomierską. W 2006 ISKK przeprowadził badania w Warszawie. W 2008 w Radomiu oraz Bydgoszczy, pod koniec 2009 w Radomiu i Drohiczynie. Obecnie trwają prace redaktorskie raportów w formie książkowej tych dwóch ostatnich diecezji.

Trzy pierwsze badania przeprowadzone zostały we współpracy z Wydziałem Wyznań Religijnych i Narodowości GUS, dzięki porozumieniu między ISKK a GUS-em z 1993 roku o współpracy w zakresie statystyki i badań. Terenową realizację tych badań zlecano zawodowym ankieterom wojewódzkich urzędów statystycznych na zasadzie umowy zlecenia. Wszystkie następne badania przeprowadzane były przy udziale studentów 3. i 4. roku socjologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Każde z badań poprzedzało szkolenie metodologiczne ankieterów z udziałem autorów badania, przeprowadzane na uczelni lub w ISKK. Terenowa realizacja badania była przeprowadzana i kontrolowana przez pracowników ISKK. Kontrolę kwestionariuszy, zakładanie bazy danych komputerowych, a także obliczanie wyników, za pomocą pakietu SPSS, wykonywali samodzielnie, również pracownicy ISKK.

Wszystkie badania przeprowadzone zostały na reprezentatywnych próbach badawczych metodą wywiadu kwestionariuszowego. Liczebność prób badawczych uzależniona była od możliwości finansowych i wahała się w granicach 400-1240 respondentów. W trakcie 16 badań przeprowadzono łącznie ponad 12 tys. wywiadów. Uzyskane wyniki reprezentują postawy, poglądy ponad 15 miliona osób dorosłych, zarówno chrześcijan jak i osób niewierzących.

Programy badawcze

W roku 1987, na zlecenie Centralnego Programu Badań Podstawowych: „Rozwój regionalny – rozwój lokalny – samorząd terytorialny” (CPBP 09.8), koordynowanego przez Uniwersytet Warszawski (Instytut Gospodarki Przestrzennej), ISKK przyjął do realizacji temat: „Rola parafii rzymsko-katolickiej w organizacji życia społecznego na szczeblu lokalnym”. W skład zespołu naukowego, pracującego nad koncepcją i wynikami wchodził: ks. prof. Witold Zdaniewicz – kierownik tematu, dr Elżbieta Firlit, dr Edward Jarmoch, a w pracach realizacyjnych udział brali: mgr Stanisław Szaryk, mgr Krzysztof Rosa i Joanna

Szymanda. Raport końcowy z badania ukazał się w roku 1990 i był firmowany przez trzy instytucje: Uniwersytet Warszawski, Akademię Teologii Katolickiej i Zakład Socjologii Religii SAC.

W ramach realizowanego przez ISKK na zlecenie GUS tematu metodologicznego dotyczącego trzeciego sektora podjęto próbę empirycznego rozpoznania wszystkich form życia religijnego i społecznego na poziomie parafii. Wstępne badanie wspólnot, stowarzyszeń i organizacji funkcjonujących wewnątrz Kościoła katolickiego przeprowadzone przez ISKK w 2003 r. przy okazji powszechnego spisu parafii wykazało, że występują one w masowej skali na terenie całego kraju.

Następnie w 2007 ISKK przygotował dla GUS raport metodologiczny uwzględniający standardy badawcze Organizacji Narodów Zjednoczonych wyznaczone przez naukowców głównie z John Hopkins University na temat badania jednostek trzeciego sektora w Polsce. Rok później przeprowadził natomiast ogólnopolskie badanie wybranych aspektów aktywności religijno-społecznej wokół parafii oraz aktywności społeczno-ekonomicznej instytucjonalnych jednostek Kościoła.

Ze względu na odmienną naturę jednostek kościelnych objętych badaniem – z jednej strony, funkcjonujących jako podmiot prawne i znajdujące się w rejestrze statystycznym (REGON), zaś z drugiej strony, jako nierejestrowane jednostki lokalne typu nieformalnego (w tym *grassroots*) funkcjonujące na terenie parafii – badanie rozszczepiało się w praktyce na dwa, zasadniczo od siebie niezależne procesy postępowania, tak na etapie wyznaczania jak i (przede wszystkim) w fazie zbierania danych. Owocem badań są obszerne kilkutomowe raporty przekazane do GUS. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem publikacji oraz organizacją konferencji poświęconej temu zagadnieniu.

Sondaże

Wobec dużego zainteresowania mediów zagadnieniami religijności, ISKK stworzył ogólnopolską sieć ankieterską osób wierzących i praktykujących. Najpierw na apel ISKK odpowiedziało 8792 respondentów, z których wybrano reprezentatywną próbę 800 osób. Jest to grupa reprezentatywna dla osób wierzących i praktykujących. Wykorzystując tę grupę korespondentów Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego zrealizował kilkanaście sondaży społecznych. Dotyczyły one takich zagadnień jak kryzys w Kościele, Radio Maryja, zagadnienia etyczno-moralne, relacje z parafią, obecności krzyża w sferze publicznej.

Działalność konferencyjna

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego był organizatorem i spiritus movens tworzenia się sekcji socjologii religii przy Polskim Towarzystwie Socjologicznym. Dowodem na to są organizowane wspólnie konferencje naukowe.

- 1979 I Zjazd (Konferencja) Socjologów Religii, Ołtarzew.
- 1987 „Kościół a środki społecznego przekazu”, Ołtarzew.
- 1989 Konferencja – „Religijność polska w świetle badań socjologicznych”, Ołtarzew.
- 1992 Konferencja PTS, GUS – „Wiara jako przedmiot badań”, Warszawa GUS.
- 1992 „Religia i Kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych”, konferencja w Krakowie (UJ IR, ATK, PTS).
- 1993 Konferencja ISKK, PTS – „Znaczenie Kościoła w pierwszych latach III Rzeczypospolitej”, Ołtarzew.
- 1995 Konferencja ISKK - PTS – „Znaczenie środków społecznego przekazu w kulturze religijnej Polski”, Ołtarzew.
- 2000 – Konferencja ISKK – Instytutu Politologii UKSW i Sekcji Religii PTS – „Metodologiczne problemy badań nad religijnością”, Ołtarzew.
- 2002 – Konferencja ISKK „Kościół w opinii Polaków na początku trzeciego tysiąclecia”, Ołtarzew
- 2006 – Konferencja ISKK, „Religia-Kościół-Społeczeństwo. Wyniki porównawczych badań socjologicznych z 12 diecezji”, Warszawa.
- 2007 – Konferencja z okazji 35-lecia ISKK, ISKK, GUS, UKSW – „Religijność mieszkańców Warszawy w socjologii i statystyce”, Warszawa.

Wykaz publikacji

Do tej pory Instytut Statystyki opublikował ponad osiemdziesiąt publikacji autorstwa wielu socjologów i statystyków ze środowiska lubelsko-warszawskiego.

SERIA STATYSTYKA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POLSCE

1. Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1971, red. ks. A. Orszulik, ks. E. Winklarz, ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1975,
2. Kościół katolicki w Polsce 1945-1978. Duchowieństwo i wierni. Miejsca kultu. Zgromadzenia zakonne, red. ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1979,
3. The Catholic Church in Poland 1945-1978, red. ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1979,

4. Eglise Catholique en Polotne dans les annees: 1945-1978, ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1979,
5. Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1979, (Stan w dniu 1.01.1979), red. ks. A. Orszulik, ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1980,
6. Kościół katolicki w Polsce 1945-1982, red. ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1983,
7. Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1985, (Stan w dniu 30 IX 1985), red. ks. A. Orszulik, ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1986,
8. Kościół katolicki w Polsce 1987, ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1989,
9. Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1991, (Stan w dniu 1 I 1991), red. ks. A. Orszulik, ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Warszawa 1992,
10. Wykaz parafii w Polsce (według województw stan na 1.1.1992), Pallottinum Warszawa 1993, Tom I i II,
11. Duchowieństwo Polskie 1994. Stan na 31 grudnia 1994 roku, Pallotinum Poznań 1995,
12. Wykaz parafii w Polsce 1996 (według diecezji) Stan na 31.12.1996, Apostolicum Ząbki 1997,
13. Spis Duchowieństwa Diecezjalnego w Polsce 1997. Stan na 31 grudnia 1997 roku, Apostolicum Ząbki 1998,
14. Wykaz parafii w Polsce 1998 (według diecezji) Stan na 31.12.1998, Apostolicum Ząbki 1999,
15. Wykaz parafii w Polsce 2001 (według diecezji) Stan na 31.12.2001 r., Apostolicum Ząbki 2001,
16. Duchowieństwo Diecezjalne oraz członkowie męskich instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Stan na 31 grudnia 2001 roku, Apostolicum Ząbki 2002,
17. Wykaz parafii w Polsce 2003 (według diecezji) Stan na 30.06.2003 r., Warszawa 2003,
18. Duchowieństwo Diecezjalne oraz członkowie męskich instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Stan na 31 października 2005 roku, Apostolicum Ząbki 2005,
19. Wykaz parafii w Polsce 2006 (według diecezji), Warszawa 2006, Tom I i II,

STUDIA SOCJOLOGICZNO-RELIGIJNE

1. Z badań nad religijnością polską. Studia i materiały, praca zbiorowa, red. ks. W. Piwowarski i ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum, Poznań - Warszawa 1986,
2. J. Mariański, Dynamika przemian religijności wiejskiej w rejonie płockim w warunkach industrializacji (1967-1976, Pallottinum Warszawa 1984,
3. Religiousness in the Polish society life (chosen problems), red. ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Warszawa 1981,
4. J. Baniak, Socjologia religii i religijności. Bibliografia prac polskich i przekładów obcych za lata 1929-1979, Pallottinum Warszawa 1981,
5. Religia i życie społeczne, praca zbiorowa, red. ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań - Warszawa 1981,
6. Religion and social life, ed. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań - Warszawa 1981,
7. J. Mariański, Socjologia moralności. Wprowadzenie i bibliografia prac polskich 1946-1986, Pallottinum, Poznań - Warszawa 1986,
8. R. Dzwonkowski, Polska opieka religijna we Francji 1909-1939, Pallottinum Poznań - Warszawa 1988,
9. P. Taras, Polonia w Detroit, Pallottinum Warszawa 1990,
10. W. Zdaniewicz, Some Questions of polish religiosity in the 1980, Pallottinum Warszawa,
11. W. Piwowarski, W. Zdaniewicz, Religijność polska w świetle badań socjologicznych, Pallottinum Warszawa 1990,
12. E. Firlit, E. Jarmoch , K. Rosa, W. Zdaniewicz, Rola parafii rzymsko-katolickiej w organizowaniu życia społecznego na szczeblu lokalnym, Pallottinum, Warszawa 1990,
13. J. Mariański, W. Zdaniewicz, Wartości religijne młodych Polaków, Pallottinum Warszawa 1991,
14. Religia w dobie przełomu w Polsce, red. L. Adamczuk, Pallottinum Warszawa 1991,
15. Troska Kościoła o rodzinę w Polsce, red. T. Kukołowicz, Pallottinum Warszawa 1992,
16. Znaczenie Kościoła w pierwszych latach III Rzeczypospolitej, red. ks. W. Zdaniewicz, Warszawa 1994,
17. Znaczenie środków społecznego przekazu w kulturze religijnej Polski, red. ks. W. Zdaniewicz, Warszawa 1996,
18. Polacy o Papieżu. Z socjologii pielgrzymek Jana Pawła II do Ojczyzny, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Apostolicum 1999,

19. Kościół i religijność Polaków 1945-1999, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Warszawa 2000,
20. Religijność Polaków 1991-1998, red. ks. W. Zdaniewicz, Pax Warszawa 2001,
21. Metodologiczne Problemy Badań nad Religijnością, red. ks. J. Mariański, S. Zaręba, Apostolicum Ząbki 2002,
22. Dynamika świadomości religijno-moralnej młodzieży w warunkach przemian ustrojowych w Polsce (1988-1998), Warszawa 2003,
23. Religia-Kościół-Społeczeństwo. Wyniki porównawczych badań socjologicznych w 12 diecezjach, red. ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Warszawa 2006,

STUDIA PASTORALNE

1. Dziecko, red. Ks. W. Piwowarski, ks. W. Zdaniewicz, Poznań - Warszawa 1984,
2. Rytuał religijny w rodzinie, red. ks. W. Piwowarski i ks. W. Zdaniewicz, Pallottinum Poznań-Warszawa 1988,
3. Kościół a środki społecznego przekazu, red. ks. J. Chrapek CSMA , Pallottinum Warszawa 1990.

INNE

1. Katolicyzm polski dziś i jutro, Apostolicum Ząbki 2001,
2. Religijność Polaków 1991, Warszawa 1993,
3. Statystyka diecezji Kościoła katolickiego w Polsce 1992-2004, red. L. Adamczuk, ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Warszawa 2006,
4. Nowe diecezje Kościoła katolickiego w Polsce, red. L. Adamczuk, ks. W. Zdaniewicz, Warszawa 1994.

OŚRODEK SONDAŻY SPOŁECZNYCH OPINIA

1. Kto wygrał? Kto przegrał? Postawy społeczno-religijne diecezjan wrocławskich '97, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Warszawa 1997,
2. Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Katowickiej, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Katowice 1999,
3. Postawy społeczno-religijne diecezjan tarnowskich, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Warszawa 2001,
4. Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Łódzkiej, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Łódź 2002,
5. Postawy społeczno-religijne archidiecezjan gdańskich, red. ks. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Warszawa 2003,

6. Postawy społeczno-religijne archidiecezjan poznańskich, red. ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Katowice 2005,
7. Postawy społeczno-religijne archidiecezjan częstochowskich, red. ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Częstochowa 2005,
8. Postawy społeczno-religijne diecezjan łomżyńskich, red. ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Łomża 2005,
9. E. Frankowski, Religijność katolików Diecezji Sandomierskiej, Sandomierz-Stalowa Wola 2006,
10. Młodzież Warszawy – pokolenie pontyfikatu Jana Pawła II, red. ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Warszawa 2005,
11. Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej, red. ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Szczecin 2006,
12. Postawy społeczno-religijne diecezjan radomskich, red. Ks. W. Zdaniewicz, ks. S. Zaręba, Radom 2008.

INSTYTUT STATYSTYKI KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO SAC

i GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

1. Kościół Katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik Statystyczny, redakcja naukowa: dr Lucjan Adamczuk i ks. Prof. Witold Zdaniewicz. Główny Urząd Statystyczny i Zakład Socjologii Religii SAC, Warszawa 1991,
2. Religijność Polaków 1991, red. L. Adamczuk i ks. W. Zdaniewicz, Warszawa 1993, z serii Studia Empiryczne z Socjologii Religii,
3. Nowe Diecezje Kościoła Katolickiego w Polsce, red. L. Adamczuk i ks. W. Zdaniewicz. Główny Urząd Statystyczny Zespół Wyznań Religijnych i Narodowości i Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 1994, z serii Statystyka Kościoła.

Zakończenie

Dorobek naukowo-badawczy szkoły lubelsko-warszawskiej jest więc bardzo obszerny. Można pokusić się chyba o stwierdzenie, że w dziedzinie badania religijności, nie ma ona równych sobie nie tylko w Polsce, ale i w Europie, jak może i świecie. Siłą szkoły lubelsko-warszawskiej jest integralne połączenie refleksji teologicznej z empirycznym warsztatem badawczym. Udało się to dokonać dzięki działalności Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, który samoczynnie stał się centrum całej szkoły lubelsko-warszawskiej i

pomostem łączącym badaczy nie tylko w aspekcie przestrzennym, ale również czasowym, umożliwiając kolejnym pokoleniom kontynuowanie i rozwijanie dorobku poprzedników.

Kto dziś chce się poważnie zajmować socjologią religii, nie może nie uwzględniać dorobku szkoły lubelsko-warszawskiej. A można nawet pójść dalej i stwierdzić, że kto chce poważnie zajmować się socjologią w Polsce nie może nie uwzględniać fenomenu religii, a więc również jego analiz prowadzonych od czterdziestu lat przez szkołę lubelsko-warszawską. Nie należy rozumieć tego jako ograniczenia, ale przeciwnie – jako ubogacenia, który nadaje polskiej socjologii dodatkowy rys. Dorobek szkoły lubelsko-warszawskiej jest kapitałem do wykorzystania nie tylko w badaniach socjologiczno-religijnych.

Sama szkoła lubelsko-warszawska natomiast stoi dziś przed kolejnymi wyzwaniami rozwoju swojego warsztatu badawczego. Już dziś podejmowane są inicjatywy nowego spojrzenia na religijność, tworzenia nowych wskaźników religijności i poszukiwania nowych obszarów badawczych. Trzeci sektor, religia jako źródło kapitału społecznego, związek religii z ekonomią, ekonomia społeczna, utrata wiary jako zjawisko społeczno-psychologiczne, rozwój metod jakościowych w badaniach religijności, operacjonalizacja pojęcia duchowość to tylko niektóre z nich.

Bibliografia

- L. Adamczuk, Metodologia badań diecezjalnych ISKK. w: Religia-Kościół-Społeczeństwo, S. Zaręba, W. Zdaniewicz (red.), Warszawa 2006.
- L. Adamczuk, Ks. Prof. Witold Zdaniewicz, w: Kościół, Socjologia, Statystyka, Warszawa 2005
- Leksykon socjologii religii, M. Libiszkowska-Żółtkowska, J. Mariański, Warszawa 2004.
- Wołk, Socjologia religii w Polsce po II wojnie światowej, w: Socjologia życia religijnego w Polsce, S. Zaręba (red.), Warszawa 2009.